

zetesen járta végig kidolgozott módszerének és választott nézőpontjának útjait, ezért tekinthető ez a könyv irodalomtörténeti gondolkodása érett művének.

BÁNYAI János

SZINTÉZIS NÉLKÜLI INTERPRETÁCIÓ

Mladen Engelsfeld: *Interpretacija Krležina romana Povratak Filipa Latinovicza*, Liber, Zágráb, 1975

Mladen Engelsfeld könyve a komplex regényelemzés igényével készült. Vállalta tehát azt a nem könnyű feladatot, melyet az irodalmi alkotás interpretálásának munkája ró az elemzőre, s amelynek legfőbb nehézsége épp megvalósíthatatlanságában rejlik. Engelsfeld — mint ahogyan annyian előtte s valószínűleg utána is — megpróbálta a lehetetlent, megpróbálta az irodalomtudomány eszközeivel rekonstruálni egy irodalmi műalkotás adekvát képét. A kritikusnak ilyenkor látszólag egyszerű a dolga: össze kell vetnie az elkészült interpretációt a vizsgált műalkotással, s meg kell határoznia, sikerrel oldotta-e meg az interpretátor a feladatát, magyarul: sikerült-e neki a konkrét műalkotás adekvát képét megteremtene, immár nem szépirodalmi eszközökkel, eljárásokkal, hanem az irodalomtudomány kellékeivel és eljárásaival. Valójában azonban a kritikus feladata sem ilyen egyszerű, hisz az összevetés során magának is az irodalomtudomány eszköztárában kell kutatnia, akarva-akaratlan is bizonyos mértékben interpretátorrá kell válnia, szembe kell néznie mindazokkal a csapdákkal és buktatókkal, melyek az interpretáció szerzője előtt álltak, s egyszerre előtte is megjelentek, hogy munkájának eredményességét állandóan veszélybe sodorják.

Ennek az igazságnak a tudatában — mintegy dacolva is vele — fogunk munkánkhoz, s próbáljuk megfogalmazni Engelsfeld értelmezésének bizonyos fokú bírálatát, mely azonban a konkrét lehetőségek, a hozzáállás s a megmozgatott apparátus szempontjából is csak szerény reagálás, semmiképp sem vitaképes állásfoglalás.

Engelsfeld tudományos igénnyel dolgozik, állításait szövegszerű tények sokaságával igyekszik alátámasztani, azonban a tények meggyőző erejének perdöntő volta ellenére is kétségeket ébreszt bennünk az eljárás eredményessége. Azé az eljárásé, mely leginkább a pozitívizmus immár rég túlhaladott dokumentáló formáit juttatja eszünkbe, már csak azért is, mert a legkülönbözőbb állításokat igazolni hivatott számtalan szövegrészlet — bár dokumentumként sorakoztatja fel őket nagy számban a

szelő — nem minden esetben nyugtat meg bennünket egy-egy kérdés kapcsán. Sorba vehetnénk Engelsfeld egyébként igen hozzáértő és alapos munkájának szinte valamennyi állítását — melyek közt igen sok minden tekintetben helytálló megállapítást találunk —, hogy vitatkozzunk, ki-egésztünk, árnyaljunk vagy elfogadjunk, de ismét csak a bevezetőben elmondottakra hivatkozva, tartózkodunk tőle. Azonban néhány kérdés felvetését egy sem kerülhetjük meg, annál kevésbé sem, mert a módszerrel kapcsolatban elmondottakat kívánjuk eléggé evidens tényekkel alátámasztani. Mindjárt az interpretáció alapját jelentő megállapítás s annak dokumentálása alapján. Engelsfeld az elemzés legelején kategorikusan meghatározza a regény fő témáját, mely szerinte „az élet értelmének és céljának kérdése”. Az egyébként is igen általános és bizonyos mértékig közhelyszerűnek tűnő, következőképp a *differentia specifica* ismérveit nélkülöző névamegjelölés, mely központi volta miatt rányomja bélyegét az elemzés egész menetére, először — paradox módon — a dokumentálására idézett alapos szöveganyag tényein bukik meg. Engelsfeld a dokumentálás során sok esetben megelégszik azzal, hogy a tények igazolására szánt szövegrészletekben az általa óhajtott és megállapított igazság, tény fogalomyszerű megnevezésére rábukkanjon, ily módon interpretációja bizonyos fokig a regény kulcsszó- és fogalomkatalógusa szerepkörében igen megbízhatóan alkalmazható, azonban nem mindig eléggé meggyőző ahhoz, hogy a felvetett állításokat alátámassza, illetve, hogy a regény irodalomtudományi eszközökkel történő újrastrukturálásának alapja legyen. Eppen ezért marad homályban mindvégig a főhős egyébként szinte minden elképzelhető vonatkozásában, biológiai és társadalmi-történelmi lényének minden visszfényében megvilágított alakja, ezért marad az interpretáció olvasója szemében feloldatlan Filip Latinovicz történelmi, társadalmi, biológiai, lélektani és erkölcsi lényének megannyi ellentmondása, az Engelsfeld által hangoztatott *homo aestheticus*, *homo croaticus*, *homo humanus*, *homo pannonicus*, *homo politicus*, valamint Filip megtestesülései (1. Ballocsanszky, Kyriales) közötti ellentmondások sokasága. Ezért marad megvilágítatlan Filip elidegenedett létének megannyi társadalmi-lélektani és egyéb összetevője, ezért marad problematikus a helyi társadalmi-történelmi kötődések ellenére vagy éppen ebből eredően Filip és Joža Podravec vagy Jaga összefüggése. Ezért marad kérdéses figura Filip Latinovicz annak ellenére, hogy egyértelmű és vitathatatlan Engelsfeld megállapítása, miszerint Filip minden igyekezete arra irányul a regényben, hogy megfeleljen lényé legnagyobb, végső egységét, azt az Én-t, amely tulajdonképpen az önmeghatározás problémáját jelenti számára.

Az önmeghatározáson túl, az interpretáció Filip-definíciója sem válik eléggé nyilvánvalóvá és egyértelművé annak ellenére sem, hogy Engelsfeld hosszan időzik Filip genealógiájának kérdése körül, megpróbálja meghatározni a főhős nemzeti, területi és osztálykötődéseinek hatását

viselkedése formáira. Bámmennyire is nyilvánvaló Filip pannón volta, bámmennyire indokolt is horvátságának hangoztatása, nem hisszük, hogy maguk a nemzeti sajtóságok (még olyan tiszta formájukban sem, mint Podravec és Jaga esetében) egyértelműen választ adhatnak az európai, sőt Európán kívüli nyugati műveltség és az évszázados „pannón sár” szembeállításának kérdésére, hisz úgy érezzük, Filip dekadenciájának — mert nyugodtan nevezhetjük így is — a lényeges mozzanatai nemcsak ezekben a tényekben gyökereznek. Nagymértékben hozzájárul a kérdés tisztázásához Filip művészetének, családi életének, sőt szexuális életének válsága is.

S bár a regény címe egyértelműen utal a „hazatérés”, tehát az Engelsfeld által is annyit emlegetett „talaj” problémájára, voltaképpen a szembeállítás kérdésére, nem tehetjük meg, hogy néhány szót ne ejtsünk más vonatkozású tényekről is, arról, hogy a nyelvi elemek, más szóval a prózaírás szintjén hogyan nyilvánul meg Filipnek ez a szembeállítás, s egyúttal ne egészítsük ki Engelsfeldnek a mű nyelvi rétegződésével kapcsolatos — egyébként igen hézagos és hiányos — vizsgálatát, és ne hívjuk fel a figyelmet arra is, hogy a nyelvi rétegződés mint a társadalom osztálytagolódásának külső kísérőjelensége vagy szimptomája mellett az elbeszélésnek egy másik jellemző sajtósága is van, aminek akkor vagyunk tanúi, amikor Filip pártját fogja a vallomástételre kényszerített Jagának, tudniillik, hogy a horvát polgári társadalom osztályai között egyfajta kommunikációs képtelenség szakadéka feszül, ennélfogva az általuk használt két nyelvi rendszer közös nevezőre hozása gyakorlati képtelenség. Ez az a mozzanat, amely képtelenné teszi Jagát arra, hogy összefüggően beszéljen, s ez az, ami bizonyos szinten majd szakadékot eredményez Filip és osztálya között. Ennek lesz következménye Filip és Kyriales kommunikációs rendszerének megütközése is, ez lesz az oka annak a szakadéknak, amely egyrészt Filip és az anyja, Regina, másrészt Filip és a horvát burzsoázia között alakul ki. S ennek tükrében érejtük meg — egyéb összefüggéseivel egyetemben — Filip és Ráday Xénia viszonyát is, hasonlóképpen, mint ahogy fény derül Filip és a Joža Podravec által megtestesített „életközvetlenségnek” (Životna neposrednost — ahogy Engelsfeld nevezi) az ellentétére is.

Visszakanyarodva azonban Engelsfeld interpretációs módszeréhez, ismét csak hangsúlyoznunk kell, hogy az a dokumentáló módszer, melyet szerzőnk követ, a tények s a szövegszerű bizonyítékok favorizálása, egy másik negatív következménnyel is jár: kétségtelenül megvilágít ugyan bizonyos tényeket Filip jellemével és társadalmi viszonyaival kapcsolatban, de figyelme elkerüli a szövegszerű tényeken kívüli összefüggések tisztázását. Így az interpretáció valójában — ha szabad ezt a kifejezést használni — lineárisává válik, azaz nehezen jut el a puszta tények sorjázásán túl az általánosításokig, a konkrétumok megfogalmazásáig, egy-

szeremind a kielemezett tényanyag összefoglalásáig, a tények kritikai megítéléséig, az ebből eredő igazságok összefoglalásáig.

Engelsfeld munkája tehát tényfeltáró szempontból többé-kevésbé helytálló, interpretációnak azonban csak fenntartásokkal fogadható el. A tudományos elemzés módszertani eljárásainak következetlen alkalmazása folytán az analízis feltárta tényanyag nem jut el a szintézisig, azaz az elemzett tények, az irodalmi alkotás struktúrájának felismert és megnevezett összetevői nem állnak össze az irodalmi műalkotás adekvát képévé, ennélfogva nem épül fel az interpretáció saját „világa”, melynek az elemzés alapját szolgáló műalkotás világával kell legközelebről szerves kapcsolatban állnia.

Bírálatunkban nem tudtunk szólni a struktúra valamennyi összetevőjéről, jobbára csak a főszereplő személye és a nyelvi rétegződés problémájáról ejtettünk szót, hisz az interpretáció is *elsősorban* ezekkel foglalkozik, s jórészt megkerüli az olyan kérdéseket, mint Filíp személyének és viselkedésének lélektani mozgatói, a regényhelyzetek és a szereplők viselkedésének mozzanatai stb.

Mladen Engelsfeld komplex igényű regényelemzése a szövegszerű tényfeltárás favorizálása folytán csak részleges eredményeket hozott. Az analízis kisebb-nagyobb tézisekkel végigjárt munkájának eredménye a szintetizáló összefoglalás hiánya folytán öncélúvá vált, nem adott megnyugtató választ a művel, az alakokkal, a helyzetekkel, az elbeszélés problémáival kapcsolatos megannyi kérdésre, így hasznosíthatósága is csak részleges.

BERETKA Ferenc

A ZÁSZLÓK ELEMZÉSE

Stanko Lasić: *Struktura Krležinih „Zastava”*, Liber, Zagreb, 1974

„Az egyetlen eljárás, amely a hipotézist megerősítheti és a »Zászlók« konkrét struktúráját feloldhatja, a következőkön alapul: a hipotézis segíthet a strukturális elemzésnek, ám annak mégis önállóan és nyitottnak kell lennie. Ez azt jelenti, hogy egyrészt követnie kell a strukturális elemzés általános elveit, másrészt viszont nyitottnak kell maradnia tárgya felé” (32. old.) — írja Lasić, s így definiált módszere eredményesebbnek bizonyul az általunk ismert hasonló elemzési kísérleteknél.

Feltevése: a *Zászlók* a lét és az egzisztencia kontradiktórius egységéből épül fel. Az elemző mindenekelőtt arra törekszik, hogy megmutassa: a kontradikció nemcsak a teljes regényszerkezet (mint bontatlan egész), hanem az összetevő szerkezeti formák (a *temporalitás*, a *totalitás*, a *kül-*